

HZ. PEYGAMBER'İN ENGELLİLERE KARŞI BAKIŞ AÇISININ TESBİTİ

Saffet SANCAKLI*

ÖZET

Bu çalışmada Hz. Peygamber'in engellilerle olan ilişkisi tespit edilmeye çalışılacaktır. Hz. Peygamber engellileri diğer insanlardan ayırt etmediği gibi onlarla insani ilişkiler çerçevesinde ilişkilerini olumlu bir şekilde yürütmüştür. Onları toplumdan dışlamamış, değişik görevler vererek topluma kazandırmıştır. Hz. Peygamber, engellileri var olan imkan ve haklardan yararlandırmış, onlara insanca muâmele edilmesi gerektiğini bildirmiş, kendi durumlarına sabrettikleri takdirde âhirette ecir alacaklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla toplumumuzda yaşayan engellilerin, başta eğitim olmak üzere hiçbir hak ve imkandan mahrum edilmemesi dini bir vecibedir.

Anahtar Kelimeler: Engelliler, sağlık, Hz. Peygamber, hadis.

ABSTRACT

Determination of the Prophte's Point of View of Handicappeds

In this study, Prophet's relation with Handicapped people will be analysed. The Prophet never differentiate handicapped people from others, even more, he set up a positive relation in terms of human relationships. He never externalise them. On the contrary, he occupied them in possible tasks to involve them in society. He always let handicapped people benefit from possible opportunities and rights and ordered other people to treat them fairly and humanly. He says for handicapped people that if they forbear their hard living conditions, they will have the good result in Ahiret. As a result, the handicapped people living in our society should and can benefit from all rights and opportunities without any exception. This is a religios necessity and obligation.

Key words: Handicappeds, healt, The Prophet, Hadith.

Giriş

Aralık 2000 yılı özürlüler gününde deklare edilen verilere göre ülkemizde 7.5 milyon özürlü olduğu, bu sayının nüfusun % 12'sini oluşturduğu ifade edilmiştir.¹ Dünyadaki oran da yaklaşık

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. e-mail: ssancakli@inonu.edu.tr

¹ Nuran Akdemir, "Rehabilitasyon Hizmetleri", Yeni Türkiye, Sağlık I, Ankara 2001/39, s. 928; Özürlülük oranının %13'lere ulaştığını söyleyenler de var-

bu civardadır. Ülke nüfusumuzu 70 milyon kabul edecek olursak ve her engellinin yanında ailesinden takriben 3 kişinin yaşadığını var sayacak olursak engellilerle beraber doğrudan veya dolaylı aynı sıkıntıyı paylaşan 30 milyonluk bir kitle karşımıza çıkmaktadır. Bu da ülke nüfusunun yarısına yakın bir rakama tekabül etmektedir. Neredeyse her iki kişiden birisi, engelliyle ilişkili bir hayat yaşamaktadır. Dolayısıyla günümüz toplumlarında geçmişe nazaran engellilik konusuna ve engelliye daha bir önem verilmekte ve haklı olarak gündeme getirilmektedir.² Engelliler konusunu dinin ihmal ettiğini ve bu dinin tebliğcisi konumunda olan Hz. Peygamber'in gündeminde olmadığını söylemek mümkün değildir. Bugün de konunun din bazında ele alınmasının ve işlenmesinin, değişik çalışmalarla enine-boyuna araştırılarak gün ışığına çıkarılmasının bir zorunluluk olduğu kanaatindeyiz.

Toplumumuzda “engelli” sözcüğü daha önce “sakat” ve “özürlü” sözcükleriyle ifade edilmekteydi. Günümüzde yaygın olarak kullanılan ve bu gibi kimselerin incitilmemesi için daha uygun görülen “engelli” sözcüğü bunların yerine kullanılmaktadır. Birreysel düzeydeki bozuklukları ifade eden engellilik, sağlığın bozulması sonucu oluşan yetersizlikten dolayı herhangi bir yeteneğin normal kabul edilen bir kişiye göre azalması veya kaybolmasıdır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne ek 9 Aralık 1975 tarihli Sakat Kişinin Hakları Bildirisi'nin 1.maddesi özürlüyü şu şekilde tanımlamaktadır: “Normal bir kişinin kişisel veya ruhsal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri bedensel veya ruhsal kabiliyetlerindeki kalıtsal veya sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlara özürlü denir.” Ülkemizde en son kabul edilen Özürlü tanımı 1997 yılında Resmi Gazete'de yayınlandığı şekli ile; Doğuştan veya sonradan olma herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeni ile normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olup; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişi özürlü olarak kabul edilir.³

dır. (Gülseren Ak, “Türkiye’de Özürlülük ve Yaygın Toplumsal Rehabilitasyon”, *Yeni Türkiye*, Sağlık I, Ankara 2001/39, s. 948)

² Örneğin her yıl 3 Aralık’ta Dünya Özürlüler Günü olarak kutlanmakta ve engellilerle ilgili çeşitli etkinlikler yapılmaktadır.

³ Ak, “Türkiye’de Özürlülük ve Yaygın Toplumsal Rehabilitasyon”, s. 945.

Bu çalışmamızda konuyu hadisler bazında/açısından ele alarak Hz. Peygamber'in engellilere bakış açısını, onlarla olan ilişkisini, onlarla ilgili hadisleri tesbit ve tahlil etmeye çalışacağız. Konuyla alakalı olarak dini ilimler açısından ciddi manada araştırmalar ve tezler yapılmalıdır. Örneğin engellilerin din eğitimlerinin nasıl olacağı ve onlara din eğitimi verirken hangi yöntem ve tekniklerin uygulanacağı gibi konular öncelik taşımaktadır.

I- İnsanın Değeri/İslâm'ın İnsana Bakışı

Veryüzünde yaratılan canlılar arasında gerek fizyolojik/biyolojik ve gerekse psikolojik açıdan en değerli, en üstün ve en seçkin varlık kuşkusuz insandır. Çünkü insan olarak vasıflandırdığımız bu varlık, diğer canlılardan daha üstün meziyet ve özelliklerle donatılmış, Allah tarafından kendisine ruh üflenilerek⁴ yeryüzünde halife kılınmış,⁵ hatta meleklerden de üstün tutulmuş⁶, yaratıkların en şerefli konumuna yükseltilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu gerçek şöyle anlatılmaktadır: *"Muhakkak ki, Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra onu aşağıların en aşağısına indirdik, yalnız inanıp hayırlı işler yapanlar bundan müstesnadır. Onlara kesintisiz mükâfat vardır"*⁷ *"And olsun ki, Biz insanoğullarını şerefli kıldık"*⁸ İslâm anlayışına göre insan, Allah katında değerini ve üstünlüğünü ancak manevi değerlere bağlılığı oranda koruyabilir. İnsan, bu dünyadaki diğer canlılardan farklı olarak, maddi ve biyolojik nimetlere ilaveten akıl, bilgi ve irade gibi manevi imkanlara da mazhar olmuştur.⁹ Bu meziyetler insanı diğer canlılardan ayıran âlâmet-i fârikadır. Dolayısıyla bu değer, şeref ve üstünlük onun; akıl, fikir ve irade ile donatılması, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan, hayrı şerden ayırabilecek yeteneğe sahip olması, ilâhi emâneti/sorumluluğu yüklenmesi ve ilâhi tekliflere muhatap kılınması sebebiyledir. İnsanın bu üstünlüğü onun maddî ve fizikî yapısı ile ilgili değil, manevî ve rûhî yapısı ile ilgilidir. Bu konuda insanların bedensel

⁴ Secde, 32/9; Sâd, 38/72 ; Hicr, 15/29.

⁵ İnsanın yeryüzüne halife olarak gönderilmesiyle ilgili âyetler için bk. Bakara, 2/30; Sâd, 38/26; En'âm, 6/165; Yûnus, 10/14; A'râf, 7/69, 74; Neml, 27/62; Fâtır, 35/39.

⁶ Bakara, 2/34.

⁷ Tin, 95/4 -5.

⁸ İsrâ, 17/70.

⁹ Mustafa Çağrıç Asr-ı Saadet'te Oluşan İslâm Ahlakı, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, , Beyan Yay., İstanbul 1995, V, 112.

açıdan sağlıklı veya engelli oluşları hiç önemli değildir, çünkü her insan saygındır.¹⁰

İnsanı Allah Teâlâ nezdinde değersiz ve kıymetsiz kılan unsur, onun manevi değerlerden yoksun olmasıdır: “*Şüphesiz Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir, çünkü onlar imân etmezler*”¹¹ anlamındaki âyet bu gerçeğe işaret etmektedir. Dolayısıyla Allah, insanları imân, sâlih amel, güzel ahlâk, ibadet ve itâatleri veya inkâr, şirk, nifâk, isyan ve kötü davranışları, takva veya zulüm sahibi olup olmamaları açısından değerlendirir; onları ırkları, renkleri, cinsiyetleri, dilleri, nesepleri, fizyolojik yapıları, yaratılışları, engelli veya sağlıklı oluşları yahut servetleri açısından değerlendirmez.¹² Tarihin her döneminde İslam toplumunda, batı toplumlarından farklı olarak engellilere bir insan olarak bakılmış, diğer insanlardan farklı olarak görülmemiş, onlara kötü muamelede bulunulmamıştır.

Geçmişte Hristiyan dünyasında engellilere karşı kötü muamele yapılmış, âdeta insan olarak görülmemişlerdir. Örneğin, delilerin aç bırakılarak ölüme terk edildikleri, hatta bunların, şeytanlara karışmış oldukları gerekçesiyle yakıldıkları ifade edilmektedir.¹³ Batıda zihinsel özürlüler çeşitli işkencelere tabi tutulurken, hastanelerin dehlizlerinde ve bodrumlarında zincire bağlanarak telef edilirken, İslâm dünyasının pek çok bölgesinde bimarhanelerde hasta olarak kabul edilip tıbbi metotlarla tedavi edilmekteydi. İki dünya savaşı dahil, ideolojik savaşlar ve katliamlarda, geride bıraktığımız yüzyılda 200 milyon civarında insanın öldüğü kabul edilmektedir. Bu tür olaylarda yaralanan ve sakat kalanların sayısının, ölü sayısının birkaç katı olacağı bir gerçektir. Batı hümanizmasının bu olumsuzlukları önlemeye gücü yetmemiştir. Unısef’in resmi verilerine göre 1991-2001 yılları arasında dünyadaki katliamlarda 2 milyon insan öldürülmüş, 6 milyon çocuk da ciddi bir şekilde ya yaralanmış veya engelliler grubuna katılmıştır.¹⁴

¹⁰ İsmail Karagöz, “*Kur’ân’ın Engellilere Yaklaşımı*”(yayınlanmamış tebliğ), Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (sempozyum), D.İ.B., Ankara 2003, s. 1.

¹¹ Enfâl, 8/55.

¹² Karagöz, “*Kur’ân’ın Engellilere Yaklaşımı*”, s. 2.

¹³ Polat Has, *İslâmiyette ve Hristiyanlıkta ilim Anlayışı*, T.Ö.V. Yay., İzmir 1991, s. 82.

¹⁴ Bk.İbrahim Sarıçam, ag.sempozyumun “İslam Kültür tarihinde Engelli Meşhurlar” isimli tebliğin müzakere bölümü.

Kısaca diyebiliriz ki, İslâm'a göre insan değerli bir varlık olup, bu değerini fiziki yapısından almayıp manevi yapısından almaktadır. İslâm toplumlarında hasta veya sakat durumunda olanlara şefkat ve merhametle yaklaşılmış, batı toplumlarında olduğu gibi kesinlikle dışlanmamış, kendilerine gereken yardım gösterilmiştir. Çünkü inanan kişi, yaşadığı dünyanın bir imtihan yeri olduğunun, herkesin başına her an olumsuz şeyler gelebileceğinin bilincindedir.

II- Dünyanın İmtihan Oluşu/İnsanın Varoluş Gayesi

Dünya arenasına gelen her insanın, sıkıntı, kaza, belâ ve musibetlere duçar olmaması noktasında bir garantisi yoktur. Bu dünya arenasında kimileri, daha kısa bir ömür, kimileri hastalıklar içerisinde, kimileri de belâlara duçar olarak sayılı günlerini geçirmektedir. Şu anda sağlam ve sağlıklı/engelsiz olan bir insanın az sonra engelli konumuna gelmeyeceği konusunda elinde bir güvencesi yoktur. "Ne olduğuna değil, ne olacağına bak." şeklinde ifade edilen söz de bu gerçeği ifade etmektedir. Dolayısıyla öyle bir dünya ortamı söz konusu ki, başta ölüm olmak üzere her türlü olumsuzlukların her an insanın başına gelme olasılığı söz konusudur ve her insan buna aday konumundadır. İnsan beğense de beğenmese de böyle bir hayat yaşamak durumundadır.

Dünyanın bu özelliğini dile getiren ve insanın bu durumu kabullenmesinden başka bir çare olmadığını Ziya Paşa şiirinde şöyle dile getirir:

"Âsûde olsam dersen eğer, gelme cihana

Meydana düşen kurtulamaz seng-i kazadan"

Hiç bir kimsenin bu dünyaya gelme veya hangi ana-babadan, nerede ve ne şekilde dünyaya geleceği konusunda herhangi bir dahli söz konusu değildir. Bütün bunlar, kendi iradesi dışında cereyan ettiği gibi, bu ve benzeri konularda karşılaşılan durumları kabullenmekten başka çıkar yolu yoktur. Allah Teâlâ'nın en sevdiği kulları olan peygamberler dahi yaşadıkları sürece çok çeşitli sıkıntılara duçar olmuşlardır. Mus'ab b. Sa'd'ın, babasından naklettiğine göre, şöyle demiştir: *"Dedim ki; Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanların hangisi daha şiddetli belâ ve sıkıntıya uğrar? Dedi ki: Peygamberler, sonra onlara yakın olanlar, sonra onlara yakın olanlar. Kişinin sınanması dinine göre olur. Sıkıntı ve belâ dininde-*

ki durumuna göre cereyan eder. (Kimi zaman) bu sinama, o kul yeryüzünde hatasız olarak yürüyünceye kadar devam eder.”¹⁵

Kur'ân'da yüce Allah, uzun yıllar hastalığa müptela olan ve çeşitli musibetlere maruz kalan Hz.Eyyub (a.s.)'ın sabrını överek ondan şöyle bahseder: “*Eyyûb ‘Başıma bir bela geldi, Sana sığındım, Sen merhametlilerin en merhametlisisin’ diye Rabbine yalvarmıştı. Biz de onun duâsını kabul etmiş ve başına gelenleri kaldırmıştık...*”¹⁶ Kur'ân'da oğlu Yusuf'un ayrılığına dayanamayıp, bu yüzden gözleri kör olan Hz. Yakub'dan da şöyle bahsedilir: “...*Üzüntüden iki gözüne ak düştü, acısını içinde saklıyordu*”¹⁷ “(Yusuf kardeşlerine) *bu gömleğimi götürün, babamın yüzüne koyun ki gözleri açılsın dedi...*”¹⁸ “*Müjdeci gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi...*”¹⁹

Peygamberler, yaşadıkları toplumların isyankar insanlarıyla problemler yaşamaları yanında, bazen de kendi çocukları, babaları ve hanımlarıyla da sıkıntı ve problemler yaşamıştır. Hz. Peygamber de hayatı boyunca İslâm'ın yayılması için mücadele içerisinde bulunmuş, maddi ve manevi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Hz. Peygamber'in maddi sıkıntı çektiğini gösteren rivayetler de dikkat çekicidir.²⁰ Bu açıdan dünyanın konumunu doğru olarak değerlendiren bir kimse, karşılaşacağı sıkıntılara karşı daha tahammüllü olacak ve sıkıntılarını daha az bir zayıatla atlatacaktır.

Peygamberlerin tebliğ yaptıkları kavimlerinden gördükleri sıkıntılar hepsinin ortak özelliğidir. İslam düşmanları, iftira bağla-

¹⁵ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk., A. M. Şakir-M. F. Abdülbâki-İ. A. Avad, Kahire, 1938, Zühd, 56.

¹⁶ Enbiyâ, 21/83-84.

¹⁷ Yusuf, 12/84.

¹⁸ Yusuf, 12/93.

¹⁹ Yusuf, 12/96.

²⁰ Bk.Buhârî Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul 1982, Eymân, 22, Et'ime, 8, 23, 27; Müslim Ebu'l-Huseyn Müslim b.Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk., M.F.Abdülbaki, Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1956, Zühd, 20-23, 36; Tirmizî, Zühd, 38; İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvinî, *Sünen*, thk., M.F.Abdülbaki, Dâru'l-Fikr, trs., Et'ime, 48,49; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1985, I, 404. Ayrıca Hz.Peygamber'in maddi sıkıntısını anlatan hadisler için bk.Hadis kaynaklarının zühd ve rikâk bölümleri; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* I, 400 vd.; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, terc. M.Emin İhsanoğlu, İz Yay., İstanbul 1993, I, 16-17.

mında ve aşağılama amacıyla peygamberleri zihinsel özürlü (akli dengesi bozuk) kişiler olarak lanse etmişlerdir. Nuh kavminin Nuh (a.s.)'a, Firavun'un Mûsâ (a.s.)'a, Mekke müşriklerin Hz. Muhammed'e ve diğer kavimlerin peygamberlerine "deli" yaftasını ileri sürerek insanları onlardan uzaklaştırmaya çalışmaları bunun örneklerindendir. "(Nuh kavmi) kulumuzu yalanlayıp 'bu bir delidir' dediler"²¹ "Firavun, 'bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz delidir' dedi"²² "(Mekke müşrikleri), 'ey kendisine zikir (Kur'ân) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin' dediler"²³ "İşte böyle, onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemiştir ki, 'o, bir büyü-cüdür' veya 'o, bir delidir' demiş olmasınlar."²⁴ Peygamberlerin deli ve zihinsel özürlü olmaları mümkün değildir, bu itham onlar için bir iftirâdır. Nitekim yüce Allah, Hz. Peygamber'e yapılan iftiraları şu ifadelerle reddetmiştir: "(Ey Muhammed!) Sen, öğüt ver, Rabbinin nimeti sayesinde sen ne bir kâhinsin ne de bir deli"²⁵ "(Ey Kureyşliler!) Sizin arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir."²⁶

İnsanın yeryüzünde karşılaştığı sıkıntı ve problemler, pek çok sebepten kaynaklanabilmektedir. Bunların kimisi, insanın kendisinden kaynaklanmakta, kimisi de kendi dışında, iradesi haricinde cereyan etmektedir. Başka bir ifade ile diyebiliriz ki, sakatlıklar, ya doğuştan, ya da sonradan ortaya çıkmaktadır. Sonrakileri de deprem, sel, yıldırım düşmesi gibi irade dışı cereyan eden tabii afetler ile kişinin kendisinin ihmali (tedbirsizliği ve hataları) neticesinde²⁷ başına gelenler şeklinde iki kategoride inceleyebili-

²¹ Kamer, 54/9.

²² Şuarâ, 26/27.

²³ Hicr, 15/6. Ayrıca bk., Duhân, 44/14; Kalem, 68/51.

²⁴ Zâriyât, 51/52.

²⁵ Tûr, 52/29.

²⁶ Tekvir, 81/22

²⁷ "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız." (Bakara, 2/195) âyeti sosyal hayatta tedbir alınmasını öngörmektedir. Bu âyet ölçü olarak alınmış olsaydı toplum olarak bu denli trafik kazalarını yüksek boyutlarda yaşamayacaktık. Ülkemizde özürlülük sebepleri içinde birinci sırada trafik kazaları gelmektedir. Bu konuda mutlaka denetim ve cezaların artırılması gerekir. (Ak, "Türkiye'de Özürlülük ve Yaygın Toplumsal Rehabilitasyon", s. 948). Tıbbi hatalardan dolayı da insanlar sakatlanmakta ve ölmektedir. 1997 yılında A.B.D.'de yılda 44.000 kişinin önlenebilir tıbbi hatadan dolayı hastanede öldüğü, dolayısıyla A.B.D.'de tıbbi hatalar en sık görülen ölüm nedenleri arasında beşinci sıraya yerleşmektedir. (Metin Çakmaklı, "Modern Tıbbın Buzdağı: Tıbbi Hatalar", Yeni Türkiye, Sağlık II, Ankara 2001/40, s. 1360).

riz. Bu bağlamda “inanan insan, bu dünyada ilâhî yasalara, evrensel ve toplumsal kurallara uymazsa sözgelimi, sağlığına, gıdalarına ve temizliğe dikkat etmezse hasta olabilir, trafik kurallarına uymazsa kaza yapabilir, hastalık ve kaza sonucu sakat kalabilir. Burada kusuru insanın kendisinde araması gerekir.”²⁸ Kendi ihmali ve hatası neticesinde başına gelen olaylarla ilgili olarak şu âyetler dikkat çekicidir: “Başınıza gelen her hangi bir musîbet ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O yine de çoğunu affeder.”²⁹ “Kim kötü bir amel işlerse onunla cezalandırılır.”³⁰ Her âsi ve günahkar, bu dünyada hemen cezalandırılmamakta, bazı kişilerin cezâları âhirete tehir edilmektedir. Ancak bazı suçluların cezası da hemen bu dünyada verilmektedir. Kimi musibetler vardır ki ferdin hiç bir kusuru olmasa da imtihan için verilmiş olabilir. Dolayısıyla meydana gelen sakatlıkların, ceza mı, imtihan mı yoksa ihmalkarlıktan dolayı mı olduğunu her zaman kesin çizgileriyle ayırt etmek mümkün değildir. Engelli kişilere Allah’ın cezalandırdığı kişiler olarak bakmak doğru değildir. İnsanın başına gelen belâ, musibet ve kazaların Allah’ın bir imtihanı mı, cezası mı, yoksa kendi tedbirsizlikleri veya hatalarından mı kaynaklandığı konusu İslâm âlimleri arasında çok tartışılmış ve ortaya farklı yorum ve düşünceler çıkmıştır. Özellikle kelam âlimleri arasında konu enine boyuna ele alınmış ve analiz edilmiştir.³¹ Çünkü konuyla ilgili nasslar, konuyu değişik ve geniş yelpazede ele almakta ve açıklamalar yapmaktadır.

Dünyada insanın bir imtihan süreci yaşadığını bildiren âyetlerin sayısı oldukça çoktur. “And olsun ki, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz.”³² “Sizi bir imtihan olarak kötülüklerle ve iyiliklerle imtihan edeceğiz. Hepiniz sonunda Bize döndürüleceksiniz.”³³ “Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer

²⁸ Karagöz, “Kur’ân’ın Engellilere Yaklaşımı”, s. 19.

²⁹ Şûra, 42/30.

³⁰ Nisa, 4/123.

³¹ Engelliğin metafizik boyutunu çözmek zor olan konular arasındadır. Konuyla ilgili geniş bilgi ve analiz için bk. Emrullah Yüksel, “İlâhî Fiillerde Hikmet”, *Atatürk Üniv., İlahiyat Fak. Dergisi*, 8. sayı, Erzurum, 1988, s. 64-75; Hulusi Arslan, “Doğal Felaketler ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri”, *Marife*, yıl: 2, sayı: 2, Konya, 2002, s. 21-30; Metin Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Furkan Yay., İstanbul 2001, s. 53vd.; Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Theodise*, Vadi Yay., Ankara 1997, s. 126 vd.

³² Âl-i İmrân, 3/186.

³³ Enbiya, 21/35.

imtihan (fitne) sebebidir ve büyük mükafaat Allah'ın katındadır."³⁴ İnsan, bu dünyada çok çeşitli şekillerde can, mal, evlat, servet, makam ve şöhret kısaca kendisine emânet edilen her şeyle imtihan edilmektedir. *"Andolsun ki, sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. Sabredenleri müjdele."*³⁵ Âyette imtihana tâbi tutulan belli başlı konular somut bir şekilde örneklendirilerek böylece insana imtihan bilinci verilmektedir. İmtihan, sahip olunan şeylerin geçici ve süreli olması demektir. Sonunda tüm emânetlerin hesabı istisnasız verilecektir. Hz. Peygamber imtihanın sürekliliğini şöyle ifade etmektedir: *"Mü'min erkek ve mü'min kadın, Allah'a günahsız olarak kavuşuncaya kadar, kendisinden çoluk-çocuğundan ve malından bela eksik olmaz."*³⁶ Önemli olan bu imtihanı ister engelli isterse engelsiz olsun, sabır, şükür, takva, infâk vb. güzel amellerle en iyi bir şekilde vererek³⁷ kaybetmemektir. Kişiyi üstün kılacak olan da budur.

III- İnsanı Üstün Kılan Evrensel Kriterler

Hz. Peygamber, insanlar arasında ırk, renk, zengin-fakir, sakat-sağlam, makam ve şöhret gibi dışa yansıyan hususlarda hiç bir ayırım yapmamıştır. Onun insanlarla olan ilişkilerinde sürekli evrensel kriterler geçerli olmuştur. Dolayısıyla çevresinde varolan engelli insanlarla ilişkilerini en güzel bir şekilde yürütmüş, insanlara İslam hümanizmasını göstermiş ve ümmetine bu sahada da örnek olmuştur. Engellileri, kamu hizmetleri dahil, hak ettikleri hiçbir haktan mahrum etmemeye azami çaba sarf etmiştir.

Sorumluluklarını yerine getirdiği oranda insan yücelir. Kendisine tevdi edilen emânetlere riâyet ettiği ve yükümlülüklerini yerine getirdiği sürece üstün/değerli olma vasfını kazanır. Nefsini kötülüklerden ve günahlardan arındırdığı sürece değeri ve kıymeti devam eder. İnsanlar arasında ayırım yapılmasını hoş görmeyen Hz. Peygamber, Allah katında insanları bir tarağın dişleri gibi eşit kabul etmiştir. Zengin, fakir, genç, ihtiyar, güzel, çirkin, en-

³⁴ Enfâl, 8/28.

³⁵ Bakara, 2/155.

³⁶ Tirmizi, Zühd, 57.

³⁷ Firûzâbâdi Muhammed b. Ya'kûb, *Besâiru Zevî't-Temyîz fî Letâîfî'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk., Abdülalim et-Tahâvî, El-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, trs., IV, 207-208.

gelli, engelsiz, beyaz, siyah her statü ve meslekteki insan eşittir ve bu sayılan özellikler üstünlük vesilesi değildir. Şeref ve haysiyet, onur ve izzet manevi evrensel değerlerdedir. Âyet-i kerimeler bunu açıkça ifade eder: *“Allah katında en üstün olanınız Allah’tan en çok korkanınızdır.”*³⁸ *“Onların ne etleri ne de kanları Allah’a ulaşır; fakat O’na sadece sizin takvanız ulaşır.”*³⁹ *“Ancak Allah’a kalb-i selim (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).”*⁴⁰ Ahlâkı bir değer olarak kabul eden Hz. Peygamber’in hadis-i şerifleri de, bu âyetleri destelemekte ve aynı doğrultuda mesajlar vermektedir: *“Allah sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz, lakin sizin kalplerinize ve amellerinize bakar.”*⁴¹ *“Sizin en hayırlınız ahlâkı en güzel olanınızdır.”*⁴² *“Amelinin geri bıraktığı kişiyi nesebi ilerletemez.”*⁴³ *“Ey insanlar! şuna dikkat ediniz ki, sizin Rabbiniz birdir; babanız birdir. Arabın arab olmayana, Arab olmayanın arabâ; beyazın siyaha, siyahın beyaza Allah korkusu dışında hiç bir üstünlüğü yoktur.”*⁴⁴

Neticede İslâm anlayışına göre her şey, insan merkezli düşünülmemekte ve ele alınmaktadır. Evreni değerli kılan insandır. İnsanı insan yapan, insanı üstün kılan, yücelten hususlar da evrensel içerikli manevi değerlerdir. Bu değerlere sahip olmayan bir kişinin Allah katında bir değeri ve kıymetinden bahsedilemez. Dolayısıyla bu evrensel değerlere sahip olan engelli bir insan, bu değerlere sahip olmayan engelsiz bir insandan daha üstün ve daha faziletlidir. Bu durumda yaşadığı çevrede diğer insanlar gibi her türlü imkandan yararlanma hakkı onlar için de geçerlidir.

IV-Her İnsanın Dünya Nimetlerinden/Eşit Olarak Yararlanma Hakkı

Evrende varolan tüm imkanlar, insana karşılıksız olarak bahşedildiği gibi, aynı zamanda kendisine yeryüzünün idâresi de verilmiştir.⁴⁵ Yüce Allah; gökleri ve yeri, onlarda bulunan her şeyi insanların hizmetine sunmuş, görülen ve görülmeyen pek çok

³⁸ Hucûrât, 49/13.

³⁹ Hacc, 22/37.

⁴⁰ Şuârâ, 26/89.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1982, II, 285, 539.

⁴² Buhârî, Edeb, 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 185.

⁴³ Müslim, Zikir, 38; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 411.

⁴⁵ Konuyla ilgili âyetler için bk. Nahl, 16/5-16, 66-69, 72,78-81; Furkân, 25/47-49, 53-54.

nimet vermiş⁴⁶ ve yeryüzünde insan için gerekli olan her şeyi vâretmiştir.⁴⁷ Bütün bunlar, Allah'ın insana verdiği değeri ifade etmektedir.⁴⁸ Onun hizmetine, istifadesine sunulan nimetler o kadar çok ki saymaya teşebbüs edilse saymakla bitirilemez.⁴⁹ Ancak kendisine tevdi edilen imkanların tümü, geçici birer emanet olarak insana verilmiştir. İnsan, bu emanet üzerinde ancak Allah'ın emrettiği şekilde tasarrufta bulunmakla mükelleftir.⁵⁰

Dünyaya gelen her insanın evrende var olan olanaklardan yararlanmaya doğal olarak hakkı vardır. “Allah, yerde olanların hepsini sizin için yarattı.”⁵¹ Âyette insanlar arasında herhangi bir ayırım yapılmadan, yeryüzü nimetlerinin herkes için yaratıldığı ifade edilmektedir. Engelli insanları, bahsedilen bu nimet ve imkanlardan mahrum etmeye kimsenin hakkı ve salahiyeti yoktur. Aksine engellinin de, bu evrenden istifadesini kolaylaştırıcı önlemlerin alınması bir görevdir. Bu durum kul hakkı olarak değerlendirilmeli ve dini vecibe olarak telakki edilmelidir. Dolayısıyla onlara, tabiatın ve sosyal hayatın imkanlarından yararlanma noktasında önlerinde duran engelleri kaldırmamak haksızlık olur.

İnsan kişiliğinin bir parçası olan temel hak ve özgürlüklerin, hiçbir ayırım gözetmeksizin, insanlar tarafından, insanların lehinde kullanılması, dünyada barışın temel koşulu olarak görülmektedir.⁵² Bu barışın sağlanması ve sürdürülmesi özürlü bireylerin gereksinimleri doğrultusunda toplum hayatında yer almalarına bağlıdır.⁵³

Ayrımcılık, belirli bir grubun üyelerinden, ötekiler tarafından elde edilebilen kaynakları veya ödülleri esirgeyen faaliyetlerin bü-

⁴⁶ Lokman, 31/20.

⁴⁷ Yasin, 36/71-73; Ra'd, 13/3-4; Abese, 80/27-32; İbrahim, 14/34; Nahl, 16/18.

⁴⁸ Karagöz, “Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı”, s.2..

⁴⁹ İbrâhim, 14/34.

⁵⁰ Cengiz Kallek, *Asr-ı Saadet'de Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İz Yay., İstanbul 1997, s. 90-91.

⁵¹ Bakara, 2/29. Konuyla ilgili olarak başka âyetler için bk. Bakara, 2/22; Nahl, 16/12; Yûnus, 10/67.

⁵² *Engelliler İçin Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi* (Nihai Rapor Genel Değerlendirme) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Anadolu Ün., Eskişehir, 1992., II, 184.

⁵³ Arzu Gür, *Özürlülerin Sosyal Yaşama Uyum Süreçlerinde Sportif Etkinliklerin Rolü*, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yay., Ankara 2001, s. 15.

tünüdür. Çoğu zaman azınlık bir grubun üyelerine karşı sergilenen âdil ve eşit olmayan davranışların yanında kişiye, ferdi yeteneği dışındaki ölçütlerle farklı muamele yapılmasıdır. Ayrımcılık yapmamak demek, kişilere eşit haklar tanımak ve bu eşit hakları eşitçe hayata geçirebilme imkanı tanımak demektir. Eşitlik prensibini, insan hakları çerçevesinde değerlendirmek de mümkündür. İnsan hakları, Yaratıcı'nın hiçbir istisna söz konusu olmaksızın ve tam bir eşitlikle insanlık ailesinin her bireyine tanıdığı insanlık onuruna bağlı olan haklardır. İnsanlık onurunda din, dil, cins, renk, ırk ve kavim farkı gözetilmediği gibi, yararlanabilmesi için insan olmaktan başka şart aranmayan insan haklarında, hiçbir farklılık ve ayrıcalık söz konusu olamaz.⁵⁴

Yaşadığımız toplumda fiziksel çevrenin, toplumun tüm bireylerine “hakça” ve “yaşanabilir” olarak düzenlenmesi gereği yadsınamaz.⁵⁵ Engelli de bir bireydir ve bu evrenin bir parçasıdır. Bu evrende kendisine uygun bir konuma gelme hakkı vardır. Ne var ki, kimi kez özürlerinden, kimi kez de çevrelerinden kaynaklanan nedenlerle bu insanlar sözü edilen haklardan yararlanamamaktadırlar. Günümüzde ülkelerin çağdaş yetişmişlik düzeylerinin bir ölçütü de engellilere sağlanan olanaklar ve hizmetler ile değerlendirilebilir.⁵⁶

Özürliülerin toplum yaşantısına en az özürlü olmayanlar ile eşit fırsatlarla katılabilmelerinin sağlanmasında mekansal düzenlemeler önemli yer tutmaktadır. Konutunda dahi yaşamakta zorlanan özürlü, çeşitli fiziksel engeller sonucu erişebilirliği sağlanamadığı için eğitim, sağlık, çalışma hayatı ve diğer birçok hizmetten yoksun bırakılarak kendi ekonomik bağımsızlığını kazanamamakta ve toplumda tüketici konumunda kalmaktadır.⁵⁷

Özürliülerin diğer toplumsal kesimlerle birlikte gereksinimlerinin karşılanması, hizmetlerinin sağlıklı bir biçimde planlanması

⁵⁴ Osman Çetinkaya, *Özürlü Politikasında Pozitif Ayrımcılık* (yayınlanmamış tebliğ), Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam (sempozyum), D.İ.B., Ankara 2003, s. 1-2.

⁵⁵ *I. Özürliüler Şurası Çağdaş Toplum, Yaşam ve Özürliüler* (Komisyon Raporları Genel Kurul Görüşmeleri), Başbakanlık Özürliüler İdaresi Başkanlığı, Ankara 1999, s. 636.

⁵⁶ *Engelliler İçin Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi* (Nihai Rapor Genel Değerlendirme), IV, 1.

⁵⁷ *I. Özürliüler Şurası Çağdaş Toplum, Yaşam ve Özürliüler*, s. 637.

ve toplumsal kaynakların rasyonel dağıtımı ile ilgilidir.⁵⁸ Günümüz dünyasında, sosyal devlet anlayışının insani boyutu, toplumun bütün fertlerinin ihtiyaç duyduğu hizmetlere eşit şekilde ulaşabilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.⁵⁹ Buna göre engellilerin tüm ihtiyaçlarını karşılayacak ortam ve imkanın hazırlanması sosyal devlet anlayışının bir gereğidir.

V- Hadislerin Engellilere Bakış Açısı

Tarih boyunca her toplumda engelliler var olduğu gibi, Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumda da belli oranda engelliler olmuştur. Bütün insanlığa rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber, engellilerle insanî ilişkiler içerisinde olmuş, onlarla ilgilenmiş, onlara değer vermiş, sorunlarını çözümlenmiş, gerektiğinde onları teselli etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'den engellilerle ilgili vârid olan hadislerin sayısı hayli çoktur. Ancak bunlar hadis kaynaklarında dağınık bir şekilde yer almış, kitap başlığı altında bir arada toplanmış değildir. Örneğin görme duyusunu yitirenler hakkında muhtelif hadis kaynaklarının değişik yerlerinde değişik başlıklar altında bâblar açılmış ve buralarda pek çok hadis nakledilmiştir.⁶⁰

Vârid olan bu hadisleri değişik kategorilerde ele almak veya sınıflandırmak mümkündür. Öncelikle sağlıklı olmanın değerini anlatan hadislerle değinerek konumuza giriş yapmak istiyoruz. Hz. Peygamber, yaşamın ve sağlığın önemini şu ifadelerle dile getirmektedir: *"Allah'tan af ve sağlık dileyin, çünkü bir kimseye imandan sonra, sağlıktan daha hayırlı bir şey verilmemiştir."*⁶¹ *"Allahım! bedenime, gözlerime ve kulaklarıma sıhhat bahşet."*⁶² *"Allah'tan istenen şeyler arasında Allah'a en sevgili olan şey sağlıktır."*⁶³ *"İki nimet vardır ki, insanların çoğu bu nimetleri kullan-*

⁵⁸ Nejla Okur, *Özürlülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi*, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yay., Ankara 2001, s. 4.

⁵⁹ Okur, *Özürlülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi*, s. 3.

⁶⁰ Bk. Buhari, Merdâ, 7, Müslim, Salât 8; Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, İmâra 3; Tirmizî, Zühd, 57.

⁶¹ Tirmizî, Deavât, 106; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 3.

⁶² Ebû Dâvûd, Edep, 101; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 42.

⁶³ Tirmizî, Deavât, 85, 102. Ayrıca bk. İbn Mâce, Duâ, 5.

makta aldanmıştır. Bunlar: sıhhat ve boş vakittir."⁶⁴ Yine sahâbilerden birisi farklı zamanlarda üç kez, en üstün olan duânın hangisi olduğunu sormuş, Allah'ın elçisi, her defasında; "*Rabb'inden dünyada da ahirette de âfiyet vermesini iste.*" diye cevap vermiştir.⁶⁵ Bir başka hadisinde ise, beş şey gelmeden önce beş şeyin kıymetinin bilinmesi vurgulanmaktadır: "*İhtiyarlık gelmeden gençliğin, hastalık gelmeden sağlığın, fakirlik gelmeden zenginliğin, meşguliyet gelmeden boş vaktin, ölüm gelmeden hayatın değerini bil.*"⁶⁶ Hz. Peygamber, "*Ashâbım! hastaları ziyaret ediniz, açları doyurunuz, esaretinizdeki köleleri salıveriniz.*"⁶⁷ buyurarak derdi ve sıkıntısı olanların unutulmamasını istemiştir. Aynı zamanda hastalara duâda bulunarak onlara moral ve teselli kaynağı olmuştur. O, hastalar için şöyle duâ ederdi: "*Ey insanların Rabbi! Şu hastalığı gider, şifa ihsan et. Ancak Sen şifa vericisin, Senin şifandan başka hiçbir şifa yoktur. Öyle şifa ver ki hasta üzerinde hiçbir hastalık izi bırakmasın.*"⁶⁸

Kendisi için Allah'tan sıhhat dileyen Hz. Peygamber⁶⁹, aynı zamanda tedavi olmanın gereği üzerinde de durmuş ve insanları tedavi olmaya teşvik etmiştir: "*Ey Allah'ın kulları! Tedâvi olun , çünkü Allah, her hastalık için mutlaka bir devâ yaratmıştır. Ancak bir dert müstesna, o da ihtiyarlıktır.*"⁷⁰, "*Allah hiçbir dert indirmedir ki onun şifâsını indirmiş olmasın.*"⁷¹ şeklinde buyuran Hz. Peygamber, bu tür hadislerinde tedâvinin önemine dikkat çekmiş ve ihtiyarlık dışında her hastalığın bir çaresi olduğunu belirtmiştir. "Esbâba tevessülün, tedbiri elden bırakmamanın ve tedavi olmanın Hz. Peygamber'in altını çizdiği en önemli sünnetler olduğu unutulmamalıdır. Kişinin elinden geldiği kadar bu sünnetleri yerine getirmeye çalışmasına rağmen, ilâhî irâde ve takdir karşısında ise engelli sabretmeli, gücü nispetinde sorumlu

⁶⁴ Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizî, Zühd, 1; İbn Mâce, Zühd, B.15; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 258.

⁶⁵ Tirmizî, Deavât, 85.

⁶⁶ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., IV, 306; el-Mütteki, *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, XV, 879.

⁶⁷ Buhârî, Et'ime, 1, Cihâd, 171, Merdâ, 4.

⁶⁸ Buhârî, Merdâ, 20, Tıb, 38, 40; Müslim, Selâm, 46.

⁶⁹ Müslim, Zikir, 35.

⁷⁰ Ebû Dâvûd, Tıb, 1; Tirmizî, Tıb, 2; İbn Mâce, Tıb, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 156.

⁷¹ Buhârî, Tıb, 1; İbn Mâce, Tıb, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 377, 453.

olduğu bilinciyle hayatını sürdürmeye ve sınavı kazanmaya gayret etmelidir. Diğer taraftan engelli olmayan kimselerin de, Allah'ın kendilerine verdikleri bu önemli nimetlerin kadrini bilmeleri, şükretmeleri, ayrıca engelli kardeşlerine gereken yardımı yapmaları gerekmektedir.⁷²

Hz. Peygamber'in kendi döneminde engellilerle yaşadığı bazı olaylar söz konusudur. Örneğin, Abese sûresinin ilk âyetlerinde, Hz. Peygamber ile âmâ sahâbî Abdullah b. Ümmi Mektûm arasında cereyan eden şu olay anlatılmaktadır: Kureys'in ileri gelenlerine İslâm'ı anlatırken gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmi Mektûm yanına gelerek Hz. Peygamber'den kendisini İslâm konusunda aydınlatmasını ve bilgi vermesini istemişti. O'nun bu tutumu Hz. Peygamber'in hoşuna gitmemiş, sözün kesilmesini istememiş, bundan dolayı ona karşı ilgisiz davranarak onun isteklerine cevap vermemiş ve yüzünü çevirmişti.⁷³ Yüce Allah, bu olay akabinde O'nun bu tavrını şöyle tenkid etmiştir: *"(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü. Ne bilirsin, belki o temizlenecek? Veya öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysa ki onun temizlenip arınmamasından sen sorumlu değilsin. Fakat sen, koşarak ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun."*⁷⁴ Âyette geçen ifadelerden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, olay esnasında Mekkelilerin önde gelenlerine İslâm'ı tebliğe fazlaca kendini kaptırmıştı. Çünkü O, kendilerine dini tebliğ ettiği kişilerin müslüman olacaklarını umuyor ve müslümanların güçlenmesini arzu ediyordu.

Görme engelli olan Abdullah b. Ümmi Mektûm'un ihmal edilmesi, onunla ilgilenilmemesi Allah tarafından hoş karşılanmamıştır.⁷⁵ Olaydan sonra Hz. Peygamber, Abdullah b. Ümmi

⁷² Bünyamin Erul, "Engelliler İle İlgili Hadislerin Analizi" (yayınlanmamış tebliğ), *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam* (sempozyum), D.İ.B., Ankara 2003, s.11.

⁷³ Bk.Tirmizî, Tefsîr, 73; İbn İshâk, *Siyeru İbn İshâk*, thk., Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı, Konya, 1981, s. 214; İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk., Süheyl Zekâr, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1992, I, 245; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm), terc., B.Karlığa-B.Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1993, XV, 182-183.

⁷⁴ Abese, 80/1-10.

⁷⁵ Kâdi İyâd, Ebu'l-Fadl İbn Musa, *Şifâ-i Şerîf*, terc., Naim Erdoğan-H.S. Erdoğan, Çile Yay., İstanbul 1980, s. 527.

Mektûm'un yanına her gelişinde ona "*Ey hakkında Rabb'im ben-i itâb ettiği (uyardı) zat merhaba!*" der ve urbasını altına sererdi.⁷⁶ Âyette Peygamber uyarıldığı gibi, aynı zamanda âmâ olan Abdullah b. Ümmi Mektûm da gözü gören kimselere nasip olma-yacak bir şerefle taltif edilmiştir.⁷⁷

Topal/ortopedik özürlü bir sahâbî olan Amr b. el-Cemûh, yükümlü olmadığı halde azimet yolunu tercih ederek Hz. Peygamber'den savaşa katılma iznini almış ve şehit olmuştur. Hz. Peygamber, savaş esnasında onu görmüş ve ona şöyle demiştir: "*Ben sanki seni cennette bu ayağın iyileşmiş bir vaziyette yürürken görüyor gibiyim.*"⁷⁸

Hz. Peygamber'in, engellilere önem ve değer verdiğinin en güzel örneği onlara kamu alanında görev vermiş olmasıdır. Böylece onları topluma kazandırmaya çalışmış, onları toplumun üretken olmayan bir kesimi olarak görmemiştir.⁷⁹ Bir insanı sevindirmenin ve onurlandırmanın en güzel yolu ona memnun olacağı bir görev/iş verilmesidir. Özellikle bu, engellilerde daha bir önem kazanmaktadır. Hz. Peygamber, görme engelli olan ve hicretten önce Medine'de Kur'an öğreticisi olarak görev yapan Abdullah b. Ümmi Mektûm'u, Mescid-i Nebvî'de müezzin olarak görevlendirdiği gibi,⁸⁰ Veda haccına ve Uhud savaşına gidişi de dahil, çeşitli zamanlarda Medine dışına çıktığında 13 defa Medine'de kendi yerine vekil bırakmış, namazları o kıldırmıştır.⁸¹ Abdullah b. Ümmi Mektûm, Tebûk gazvesinden sonra nâzil olan ve savaşa fiilen katılanların, geride kalanlardan üstün olduğunu, ancak özrü olanların bu hükmün dışında tutulduğunu bildiren âyete rağmen o günden sonra yapılacak savaşlara katılacağını söyleyip, sancağın kendisine verilmesini istemiştir. Onun, zırhını giyerek

⁷⁶ Ahmet Nâim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, D.İ.B.Y., Ankara 1975, II, 580.

⁷⁷ Musa Cârullah Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne*, terc., Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yay., Ankara 1998, s. 42.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 299.

⁷⁹ Hamdi Döndüren, *İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar* (yayınlanmamış tebliğ), Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam (sempozyum), D.İ.B., Ankara 2003, s. 6.

⁸⁰ İbnü'l-Esir el-Cezerî, İzzüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk., Muhammed İbrahim-Muhammed Ahmed Âşur-Mahmud Abdülvehhab, 1970, IV, 263; Abdullah Aydınlı, "*İbn Ümmü Mektûm*", DİA., İstanbul 1999, XX, 434-435.

⁸¹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, IV, 264.

elindeki siyah bir sancakla Kâdisiye savaşına katıldığı, savaştan sonra Medine'ye dönünce savaşta aldığı yaralar yüzünden vefat ettiği veya Kâdisiye'de şehid düştüğü rivayet edilmiştir.⁸² İslâm'da engellilerle ilgili çeşitli hükümlerin belirlenmesi, Abdullah b. Ümmi Mektûm vesilesiyle mümkün olmuş, onların vekil bırakılmaları, imamlık yapmaları, savaşa iştirak etmeleri, farz namazlara katılmaları, korunma amacıyla köpek beslemeleri gibi konular açıklık kazanmıştır. Hz. Peygamber, namazlarda İbn Mektûm ve daha başka görme özürlülerin imamlık yapmalarına izin vermiştir.⁸³

Hz. Peygamber'in, önde gelen sahâbilerden Muaz b. Cebel'i ortopedik özürlü olmasına rağmen Yemen'e vali olarak göndermiş olması⁸⁴ kayda değer bir olaydır. Engellilerin gerek bu vazifelerde görevlendirilmelerinde, gerek savaşlara katılmalarına izin verilmesinde ve gerekse mescide gidip-gelmelerinde güçlük olmasına rağmen Hz. Peygamber'in görme engelli sahâbilerin cemaate devam etmelerini ısrarla istemesinde, onların toplumdan tecrid edilmemeleri, yeteneklerine uygun alanlarda istihdam edilerek üretici bireyler olmaları, ideallerini gerçekleştirmelerine engel olmama ve onların kişiliklerini gerçekleştirmelerine yardımcı olma gibi hikmetli bir espri yatmaktadır. Nitekim günümüzde de, pek çok engellinin arzu ettiği şey budur ve onlar, toplumun kendilerine acımalarından rahatsız olmaktadır. Bir çoğu, çevresinin yardımlarıyla hayatını sürdüren bir tüketici olmayı değil, her şeye rağmen kendilerine verilen imkanlar nispetinde üretici olmayı tercih etmektedirler. Birincisinde çoğu zaman hayata küsme, kabuğuna çekilme ve psikolojik rahatsızlıklara maruz kalma söz konusu iken; ikincisinde ise kendilerini daha mutlu ve umutlu hissetmektedirler. İşte Hz. Peygamber'in gerçekleştirmek istediği de budur.⁸⁵ İslâm dini, insanın Allah ile olan ilişkilerini nasıl yürüteceğini bildirdiği gibi, insanın insanla olan ilişkilerini nasıl yürüteceğini de bildirmiş ve bu alanda uygulanması için ilkeler koy-

⁸² Aydın, "İbn Ümmü Mektûm", DİA., XX, 434. Ayrıca bk. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, IV, 264.

⁸³ Bk. Aydın, "İbn Ümmü Mektûm", DİA., XX, 434-435.

⁸⁴ Câhız, *el-Bursân ve'l-Urcân ve'l-Umyân ve'l-Havlân*, thk., Muhammed Mursî el-Hûlî, Beyrut, 1987, s. 214 (naklen Erul, "Engelliler İle İlgili Hadislerin Analizi", s. 8). Ayrıca bk. Ebû Davud, Akdiye, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3; Ahmed. b. Hanbel, Müsned, V, 230, 236.

⁸⁵ Erul, "Engelliler İle İlgili Hadislerin Analizi", s. 8.

muştur. Hz. Peygamber, bunların pratikteki uygulamasını insanlara göstermiştir.

VI- Engellilere İnsanca/İyi Muâmele Edilmesi

Kur'ân ve hadisler, iyiliklerle donanmış, kötülüklerden arınmış kısaca insan-ı kâmil vasıflarına sahip bir insan tipini oluşturmayı amaçlamaktadır. İslâm'ın amacı insanlardan oluşan bir toplum meydana getirmektir. Böyle bir insan, çevresindeki her şeye/canlı-cansız varlıkların tümüne karşı ölçülü ve olumlu davranışlar içerisinde olacaktır. İnsanın, çevresindeki varlıklara karşı olumlu davranışlar sergilemesi, iyilik ve güzelliklerle hareket etmesi dinin kendisinden yapmasını istediği hususlardandır. Dolayısıyla bu vasıflara sahip olan bir insanın, karşı tarafa ilgisiz kalması, yardımlaşma ve iyilik yapma duygusundan uzak kalması, bencil ve menfaatperest olması düşünülemez. Hz. Peygamber, engelli/engelsiz ayırımı yapmadan insanlara insanca yaklaşılmamasını istemektedir. İyiliklere teşvik ve iyilik yapanların ödüllendirileceği konusunda hadislerden bazılarını vermek istiyoruz: *“Her kim bir iyilik yaparsa ona, ondan yedi yüze kadar sevap yazılır.”*⁸⁶ *“Her iyilik sadakadır.”*⁸⁷ *“İnsanların en hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olanıdır.”*⁸⁸ *“...İyilik kişiyi cennete götürür...”*⁸⁹ *“İyilik güzel ahlâktan ibârettir.”*⁹⁰ Kendisinde iyilik duygusu bulunmayan bir insanın, diğer insanlarla iyi geçinmesi düşünülemez. İyilik yapma bilincine sahip olan kişi, sadece engellilere değil, yoksul, yetim ve muhtaç olan herkesin yardımına koşacak, iyilik ve yardım etmekten haz duyacaktır. Müslümanlar birbirleriyle din kardeşi olduğu için aralarında kardeşlik hukuku geçerli olup, birbirlerine kardeşçe muamele yapmaları esastır ve herkes buna uymak zorundadır. *“Kardeşini güler yüzle karşılama dahi olsa hiçbir iyiliği küçük görme.”*⁹¹ *“Birbirinizi sevmedikçe mü'min olmazsınız...”*⁹² *“Mü'minler birbirlerini sevmekte ve merhamet etmekte bir vücut gibidir. Onun herhangi bir uzvu rahatsızlandığı vakit, diğer uzuvları da rahatsız olur ve onun için ızdırap çekerler.”*⁹³ *“Bir*

⁸⁶ Müslim, İmân, 204.

⁸⁷ Buhârî, Edeb, 33; Müslim, Zekât, 53. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb, 60.

⁸⁸ Tirmizî, Zühd, 21-22.

⁸⁹ Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103-105.

⁹⁰ Müslim, Birr, 14-15; Tirmizî, Zühd, 52.

⁹¹ Müslim, Birr, 144.

⁹² Müslim, İmân, 93.

⁹³ Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 65.

*kimse kardeşine yardım ettiği sürece, aynı şekilde Allah da o kim-
senin yardımında olur.*"⁹⁴ Burada sözü edilen yardım çok çeşitli
olabilir. Örneğin, maddi ve parasal bir yardım olabileceği gibi,
moral verme, teselli etme gibi manevi bir yardım da olabilir. İn-
sana insanlarla geçinmenin yolunu ve yöntemini öğreten bu tür
hadisler, insanda iyilikseverlik ve yardımseverlik duygularını aşıl-
lamaya yönelik bir bilinç oluşturmaktadır. Bu bilince sahip olan-
lar, mazlum ve ma'dur insanlara yardım etmeyi ibâdet telakki
ederler.

Hadislerde engellilere karşı iyi muâmele yapılması öngörül-
mektedir. Engellilere yardım edilmesi konusunda yaşanan bazı
örnekler vermek istiyoruz. Mekke fethedildiğinde, Hz. Ebû Bekir,
yaşlı ve âmâ olan babası Ebû Kuhâfe'yi sırtına yüklenerek Hz.
Peygamber'in huzuruna getirmişti. Bu durumdan rahatsız olan
Hz. Peygamber, *"Bu ihtiyarı evde koysaydın da, onun yanına biz
gitseydik ya?!"* diyerek saygı ve nezaket göstermiş⁹⁵, böylece yaş-
lı/engelli birisine karşı sergilenmesi gereken tavrı bizlere öğret-
miştir. Sahâbeden Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik (r.a), babası
gözlerini kaybedince, ona rehberlik yaptığını ve Cuma günü o-
lunca da namaza götürdüğünü bildirir.⁹⁶ Hadislerde görme engel-
li bir kimseye yol göstermenin, sağır ve dilsizle ilgilenmenin, on-
lara yardımcı olmanın sadaka olduğu belirtilir ve bu tür olumlu
davranışlar kişiye sevap kazandırır.⁹⁷ Yükünü yüklemeye veya
aracına/bineğine binmeye çalışan bir engelliye yardımcı olmak
da bir sadakadır.⁹⁸ Hz. Peygamber herhangi bir âmânın yoluna
engel olanları kınamış⁹⁹, onları yoldan saptıranları, kasten yan-
lış yola yönlendirenleri lanetliler içerisinde telakki etmiştir.¹⁰⁰
Hz. Peygamber'den gelen bu uyarılar dikkate alınması gereken
ciddi uyarılardır.

İnsanların en güzel ahlaklısı olarak nitelenen Hz. Peygam-
ber¹⁰¹, bir hadisinde doğan her gün için sadaka verilmesi gere-

⁹⁴ Müslim, Zikir, 38; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, III. 160, VI. 349-350.

⁹⁶ İbn Mâce, İkâme, 78.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 169.

⁹⁸ Buhârî, Cihâd, 72, 128; Müslim, Zekât, 56; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 350.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 217, 309.

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 217, 309, 317.

¹⁰¹ Bk. Buhârî, Edeb, 112; Müslim, Mesâcid, 267, Edep, 30.

ğinden söz eder. Sahabe, kendilerinin bu kadar mal varlıklarının bulunmadığını hatırlatınca O, sadakanın birçok çeşidinin bulunduğunu şöyle ifade eder: “*Âmâya rehberlik etmen, sağır ve dilsizle anlayacakları bir şekilde anlatman, ihtiyacı olanın ihtiyacını gidermesi için ona rehberlik etmen, derman arayan dertliye yardım için koşuşturman, koluna girip güçsüze yardım etmen, konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade edivermen, bütün bunlar sadaka çeşitlerindendir...*”¹⁰² Başkalarına zarar verici, onları incitici hatta sakatlayıcı konumunda olan şeylerin bertaraf edilmesi, bu tür şeylere karşı ilgisiz kalınmaması da hadislerde istenmektedir: “*Gelip geçenlere eziyet veren şeyleri yoldan gidermen bir sadakadır.*”¹⁰³ “*İman yetmiş (veya altmış) küsur şubedir. En üstünü Lâilâhe illallah kelimesidir. En aşağısı ise yoldan eziyet verecek şeyleri gidermektir.*”¹⁰⁴ “*Ümmetimin iyi ve kötü bütün amelleri bana arz edilip gösterildi. İyi amelleri arasında, yoldan kaldırılmış eza’yı da gördüm.*”¹⁰⁵ Bu hadisler, aynı zamanda engellilerin günlük hayatta karşılaştıkları sıkıntıların/zorlukların bertaraf edilmesini öngörmektedir. Öncelikle engellilerin de bir insan olduğunu düşünmek ve onlara insanca muamelede bulunmak insanlık gereğidir. Onları dışlamak, küçümsemek, onlarla alay etmek ve onları kırıci davranışlarda bulunmak İslam’ın prensipleriyle bağdaşmaz. Onlara saygı ve değer vermek, onların durumlarına göre ve onların cadde, sokak ve devlet dairelerine rahat girip çıkmalarını sağlamak, ulaşım vasıtalarını kullanmada kolaylaştırıcı düzenlemeler yapmak, yaşadıkları konutları kendi durumlarına, ihtiyaçlarına göre dizayn etmek, camilere rahatça girip çıkmalarını sağlayıcı kolaylıkları getirmekle olur. O halde toplum da, engelli olan insanlara karşı titiz ve anlayışla hareket etmeli, onlara karşı azami derecede kolaylıklar göstermelidir.

Hız. Peygamber, eğitim öğretim faaliyetine Mekke’de başladığı zaman, iki önemli husus getirmişti. Biri, iman yani tek Allah’a iman etmek, diğeri de içtimai hayatta bu imanın gereği neyse onu yapmaktır. İkisi birbirine bağlıdır. Onun için sık sık okuduğumuz “*Eraeytellezi yükezzibübidin*” (dini yalanlayanı gördün mü?..) ifadelerinde¹⁰⁶ hem imân etmek hem de yoksula aldırmamak, bu

¹⁰² Ahmed b.Hanbel, Müsned, V, 168-9, 154.

¹⁰³ Buhârî, Sulh, 11, Cihâd, 72, 128; Müslim, Zekât, 56.

¹⁰⁴ Buhârî, İmân, 3, Hibe, 35; Müslim, İmân, 58; Tirmizî, İmân, 6.

¹⁰⁵ İbn Mâce, Edeb,7.

¹⁰⁶ Mâûn, 107/1.

mümkün değildir. Kişi bu durumda imândan çıkmaz, ama böyle bir imânın içtimai boyutu yoktur. Musa Carullah, imânı, aynı zamanda içtimai imân diye tarif eder, sosyal boyutu olan bir imân. O halde *“Elhamdülillah”* ben müminim, yoksula aldırmam, engelliye aldırmam, zekata aldırmam, yardıma aldırmam demek doğru olmaz.¹⁰⁷ Hz. Hatice, vahyin ilk gelişinden sonra tedirgin olarak gördüğü Hz. Peygamber'i teselli ve teskin ederken onun sosyal hayatta ne kadar aktif ve duyarlı bir kişi olduğuna, *“Korkma! Allah'a yemin ederim ki, Allah hiçbir zaman seni utandırmaz, mahzun etmez. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin. Fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırır, misafiri ağırlarsın, hak yolunda ortaya çıkan olaylarda halka yardım edersin.”*¹⁰⁸ ifadeleri ile dikkat çekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in sünnetinde, her toplumda var olan ihtiyaç sahipleri/yardıma muhtaç olanlar doğal karşılanmış, asla bir horlama, alay ve aşağılama sebebi olarak görülmemiştir. Bu suretle kişilerin ruh sağlığı, yaratıcıya ve hayata bağlılıkları, kendilerine ve topluma saygıları korunmuştur.¹⁰⁹ Allah katında kimin kimden daha üstün olduğu her zaman bilinmez. *“Size cennetlikleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları hem de halk tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin önemsemediği ve fakat şöyle olacak diye yemin etseler, isteklerini Allah'ın gerçekleştireceği kimselerdir.”*¹¹⁰

Sağlıklı/engelsiz insanlar, her an kendilerinin de engelli konumuna gelebileceğini düşünmeli, kendilerini onların yerine koyarak onları daha gerçekçi bir şekilde anlamaya çalışmalıdır. Onlara sadece acımak yeterli değildir. Herkes bir açıdan onlara yardımcı olmalıdır. *“Sizden biriniz kendisi için istediğini, kardeşi için de istemedikçe imân etmiş olamaz.”*¹¹¹ hadisi empati yoluyla in-

¹⁰⁷ Mehmet Aydın, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam* (sempozyum), D.İ.B., Ankara 2003 (Değerlendirme konuşması).

¹⁰⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 95; İbn İshâk, *Siyeru İbn İshâk*, s. 112; Krş, Buhârî, Bed ü'l-Vahy, 3; Müslim, İmân, 252.

¹⁰⁹ İbrahim Sarıçam, “Yoksullukla Mücadelede Hz. Peygamber”, *2000 Yılında Yoksulluk Sorununun Ulaştığı Boyutlar*, der.: İbrahim Ateş, Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı Kültür Yay., Ankara 2001, s. 129.

¹¹⁰ Buhârî, Eymân, 9, Tefsir, 68/1, Edeb, 61; Müslim, Cennet, 47; Tirmizî, Cehennem, 13. Ayrıca bk. İbn Mâce, Zühd, 4.

¹¹¹ Buhârî, İmân, 7; Müslim, İmân, 71.

sanları anlama ve ona göre muamelede bulunma yöntemini bize öğretmektedir.

İnanan insanın en önemli özelliklerinden birisi, kendisinden başka insanların da bu dünyada varolduğunu, dünyanın kendisinden ibaret olmadığını farketmek/düşünmek, bencillik duygularından arınmış olarak başkalarına yardım etmek ve cömert olmaktır. Egoist ve çıkar merkezli hareket eden Batı insanından farklı insan tipinin oluşmasında hadislerin rolü küçümsenemez. Darda kalana, ihtiyaç sahibine yardım etmeyi¹¹² kısaca sosyal hayatta başkalarıyla paylaşımı esas alan ve müntesiplerini de bu yönde yönlendirici ilkeler koymuş olan Hz. Peygamber, hayatında uygulamalı bir şekilde bunu göstermiştir. *“Komşusu aç iken, tka basa karnını doyuran kimse (gerçek) mü'min değildir.”*¹¹³ *“Servet bir müslüman için ne güzel arkadaştır. Yeter ki, o servetinden fakire, yetime ve yolcuya vermiş olsun.”*¹¹⁴ *“Dul kadınların ve fakirlerin nafakalarını kazanmaya koşan müslüman kimse, Allah yolunda savaş eden mücâhid gibidir, yahud gece namazlı, gündüz oruçlu âbid gibidir.”*¹¹⁵ İnsanların acı ve ızdıraplarını paylaşmak, dertlerine devâ olmaya çalışmak ve bu yolla Allah'ın rızasını kazanmak, Hz. Peygamber'in sünnetini yerine getirmek demektir.

Engellilere yönelik toplumumuzda var olan olumsuz tutumlar mutlaka değiştirilmelidir. Engellilere yönelik tutumların olumsuz olması, onların duygusal, sosyal ve mesleki yaşamlarını da olumsuz olarak etkiler.¹¹⁶ Engellilere götürülecek hizmet konusunu sadece devletten beklemek yerine, zengin kesimi ve sivil toplum örgütleri de devreye girerek onların ihtiyaçlarını karşılamada seferber olmalılar.

VII- İbâdetlerde Engellilere Sağlanan Kolaylıklar

Yüce Allah, insanların gücüne göre sorumluluklar yüklemiş ve bu bağlamda engel durumlarına göre de bir takım kolaylıklar sağlamıştır. Yani engeli olmayan insanla engeli olan kişiyi ibâdetler açısından aynı seviyede/ölçüde sorumlu tutmamıştır. Engelli kişilerin durumları bu açıdan görmezlikten gelinmemiştir. İslâm

¹¹² Buhâri, Zekât, 30, Edep, 33; Müslim, Zekât, 55.

¹¹³ Buhâri, *Edebü'l-Müfred*, thk., Halid Abdurrahman, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996, s. 52.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 21.

¹¹⁵ Buhâri, Nafakât, 1.

¹¹⁶ Mehmet Özyürek, *Tutumlar ve Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi*, Karatepe Yay., Ankara 2000, s. 8.

dininin özelliklerinden birisi, kolaylık ilkesidir. Kolaylıktan amaç, hasta ve engellilere ibadetler konusunda güçlerini esas alarak kolaylıklar getirilmesidir. Bu sayede mezkur kişiler, zorluk ve sıkıntılarla karşılaşmadan üzerlerine düşen yükümlülüklerini rahatça getirebilmektedir. Bu da İslam dininin ne kadar gerçekçi bir din olduğunu bize göstermektedir. Konuyla ilgili olan şu âyet-i kerimeleri verebiliriz: “Allah sizin için kolaylık diler, kesinlikle size zorluk dilemez.”¹¹⁷ “(Allah) din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi.”¹¹⁸ “Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz.”¹¹⁹ Buhârî (ö. 256/870), Sahih’inde Kitâbu’l-İmân’ın bir bâbına “Din kolaylıktır.” (ed-Dînu yûsrûn) adını vererek dindeki kolaylık anlayışını dile getirmektedir.¹²⁰

Hz. Peygamber’in de, sözlerinde ve uygulamalarında kolaylık prensibinden hareket ettiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber¹²¹ bir nevi kolaylaştırma görevini de yerine getirmekle yükümlüdür.¹²² “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”¹²³ şeklinde buyuran Hz. Peygamber’e bir gün biri gelerek “Ey Allah’ın Resûlü filanca bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki, sabah namazına gitmekten (âdeti) geri kalıyorum.” dedi. Bu duruma tepki gösteren Hz. Peygamber, minbere çıkarak şunları söyledi: “Ey insanlar, içinde müslümanları dinden soğutanlar var. Herhangi biriniz namaz kıldırarak olursa hafif tutsun. Çünkü cemaatin içinde zayıf, yaşlı, iş-güç sahibi olanlar vardır.”¹²⁴ Hadiste dikkat çeken -özellikle camilerde görev yapanları yakından ilgilendiren- önemli bir husus kişilerin dinden, ibâdetlerden hiçbir surette uzaklaşmalarına sebep olmamaktır. Her durumda insanların kazanmak esas olmalıdır. Mescid-i Nebevi’de küçük abdest bozan kişiye tepki gösterenlere karşı “Siz kolaylık göstermek için gönderildiniz, zorluk çıkarmak için değil.” buyurarak¹²⁵ onları tes-

¹¹⁷ Bakara, 2/185.

¹¹⁸ Hacc, 22/78. Ayrıca bk. Nisâ, 4/28; Mâide, 5/6.

¹¹⁹ Bakara, 2/286.

¹²⁰ Buhârî, İmân, 29.

¹²¹ Müslim, Birr, 78.

¹²² Bk. Şâtîbî İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât*, terc., Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul 1990, II, 135-137.

¹²³ Buhârî, İlim, 11; Cihâd, 164; Müslim, Cihâd, 6-8; Ebû Dâvud, Edeb, 17; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 399, 412.

¹²⁴ Buhârî, Ezân, 61, 62, 63; Müslim, Salât, 182-184.

¹²⁵ Buhârî, Vudû, 58, Edep, 80.

kin etmiştir. Hz. Peygamber'in bu yaklaşım tarzında da aynı durum söz konusudur.

İslâm en son ve akla en uygun dindir. Bu yüzden bedensel ve zihinsel engelliler için akla uygun çözümler üretmiştir. İslâm, kişiye gücünün üstünde bir yük yüklemeyi ve zorlukla karşılaşılacak her konuda kolaylık ilkesi devreye girer.¹²⁶ Engelli oluşun insana getirdiği güç kaybı yükümlülüklerde dikkate alınmış ve buna paralel olarak kolaylaştırma ve ruhsat sağlama yoluna gidilmiştir. Buna göre özürlü kişiler için özel hükümler getirilerek, onların da ibâdetlerini süresi içinde yapmalarına fırsat verilmiştir.¹²⁷ Fıkıh kitaplarında ibâdetler konusunda hasta ve engellilere sağlanan kolaylıklarla ilgili hükümler, delilleri ve farklı mezhep görüşleriyle beraber geniş bir şekilde yer almaktadır.

Din, akıl melekesi yerinde olmakla birlikte doğuştan veya sonradan, herhangi bir hastalık veya kaza sonucu, bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal veya duygusal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş olan özürliülere namaz, oruç, hac, zekât, cihad gibi ibadetler konusunda, "*kişinin gücü ile sınırlı*" olarak çeşitli kolaylık ve ruhsatlar getirmiştir.¹²⁸ Hz. Peygamber, "*Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır: Ergenlik çağına erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan ve şifa buluncaya kadar akıl hastasından.*"¹²⁹ buyurarak akıl melekesi yetersiz olanlar için genel geçer bir ilke getirmiş ve böylece zihinsel engellilerin ibâdetten muaf sayıldıklarını belirtmiştir.

Hz. Peygamber'in engellilere sağladığı kolaylıklarla ilgili cereyan eden olaylara bazı örnekler vermek istiyoruz: Görme engelli olan sahâbî İtbân b. Mâlik (r.a)'e evini mescid edinmesi için izin verildiği nakledilir.¹³⁰ İtbân görme engelli olduğu halde yakınlarına imamlık yapıyordu. O, Rasûlullah (s.a.s.)'e gelerek şöyle dedi: "*Ben görme güçlüğü çeken birisiyim. Kimi zaman karanlık, yağmur ve sel oluyor. Evime gelerek bir yerde namaz kılsanız da, ben orasını namaz kılma yeri edinsem. Bunun üzerine Allah'ın elçisi geldi*

¹²⁶ Mecellenin 16. maddesinde "*Meşakkat/zorluk teysiri/kolaylığı celb eder.*" ilkesi yer almaktadır.

¹²⁷ Döndüren, "İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar", s. 7, 17.

¹²⁸ Döndüren, "İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar", s. 6.

¹²⁹ Buhârî, Talâk, 11, Hudûd, 22; Ebû Dâvud, Hudûd, 17; Tirmizî, Hudûd, 1; Dârimî Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman, *Sünenü'd-Dârimî*, thk., es-Seyyid Abdullah Haşim, Pakistan, 1984, Hudûd, 1.

¹³⁰ Bk. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, III, 558.

ve yer olarak neresini sevdiğini sordu. *İtbân evin bir yerini gösterdi ve Rasûlüllah (s.a.s) orada namaz kıldı.*" ¹³¹ Engelli bir sahâbînin isteğine karşı ilgisiz kalmayan Hz. Peygamber, bu ve-fâkar tutumuyla engellilere verdiği önemi göstermiştir.

Rahatsızlığı yüzünden ayakta namaz kılmakta zorlanan İm-rân b. Husayn (r.a)'ın sorusu üzerine Allah Rasûlü şöyle buyur-muştur: *"Namazı ayakta kıl, eğer buna gücün yetmezse oturarak, yine gücün yetmezse yaslanarak kıl."*¹³² Ayakta kılmaya gücü yetmeyen kimse, oturarak, oturmaya da gücü yetmeyen kişi, namazını sırtüstü yatarak kılar. Ayaklarını kibleye karşı uzatır, rükû ve secdesini imâ ile yapar. Yanı üzerine yatmakta olan bir hastanın yüzü kibleye yönelik olduğu halde ima ile namaz kılma-sı caizdir. Ancak sırtüstü yatarak ima ile namaz kılmak, yanı ü-zerine yatıp kılmaktan daha uygundur. Çünkü bu durumda, hastanın yüz kısmının kibleye yönelmesi daha kolaydır. Başı ile de ima yapamayacak kadar rahatsız olan kişi, namazı iyileşme zamanına erteler.¹³³ Rahatsızlığı yüzünden secdeye tam olarak eğilemeyen kimsenin, secde yerini sandalye veya yastık gibi bir şeyle yükseltmesi gerekmez. Rükû ve secdeleri gücünün yettiği kadar eğilerek ima ile yapar. İmâ; namazda başı önüne doğru eğmek sûretiyle yapılan işarettir.¹³⁴

Hz. Peygamber'e gelen bir adam, hafızasından şikayetle Kur'an'dan hiçbir şeyi ezberinde tutamadığını, kendisine namaz-da yeterli olacak bir şeyi öğretmesini istemişti. Hz. Peygamber de ona *"Allah'ım! Bana acı, rızık ver, beni affet ve beni doğru yola ilet."* gibi basit ve kısa bazı duâlar öğretir. Adam kalkıp gidince de şöyle buyurdu: *"Bu adam söylediklerimi yaparsa, elini hayırla*

¹³¹ Buhârî, Ezân 40, Teheccud 36; Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, Sünen, Çağrı Yay., İstanbul 1981, İmâme, 10; Ahmed, Musned, IV, 44, V, 449-450; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, thk., M.F.Abdülbaki, trs., Kasru's-Salât, 86.

¹³² Bk. Buhârî, Taksîr, 19; Ebû Dâvûd, Salât, 175; Tirmizî, Salât, 274; İbn Mâce, İkâme, 139.

¹³³ Döndüren, "İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar", s. 9. Ayrıca geniş bilgi için bk. Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, *Meâlimü's-Sünen*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, 1981, I, 224-225; Necati Yeniel, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şamil Yay., İstanbul 1988, III, 498 vd.

¹³⁴ Döndüren, "İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar", s. 9.

doldurmuş olur."¹³⁵ Burada da Hz. Peygamber, hafızası zayıf olan sahâbî için kolaylaştırıcılık ilkesini devreye sokarak zor durumda olan bu kişinin durumuna çözüm getirmiştir.

Kur'an'da haccın farziyyetini anlatan *"..oraya gitmeye gücü yeten kimselerin, Kâbe'yi ziyaret etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."*¹³⁶ âyetteki "güç yetirme (istitâa)", bedenî ve mâlî yeterliliği kapsar. Bedensel yeterlilik de, zihinsel ve bedensel önemli bir engelin bulunmamasını gerektirir.¹³⁷ Aynı şekilde oruç ibâdeti de sağlıklı ve oruç tutabilecek güçte olan kişilere farzdır.

Savaşa katılmak isteyip de özü nedeniyle savaşa katılamayanların, iyi niyetlerinden dolayı savaşa katılanların ecirini/sevabını alacaklarını ifade eden hadisler vardır. Hz. Peygamber, Tebük savaşından dönerken, özünden dolayı Medine'de kalmış, savaşa katılamamış kişiler hakkında şöyle buyurmuştur: *"Siz Medine'de bir takım kimseler bıraktınız ki, siz yürüdükçe ve bir vâdiyi geçtikçe, onlar da orada sizinle birlikte dir."* *"Onlar Medine'de iken, nasıl bizimle olurlar?" sorusuna: "Evet onlar Medine'de, fakat kendilerini özürleri alıyordu."* buyurmuştur.¹³⁸ Başka bir rivâyette ise *"Şüphesiz siz Medine'de bir takım adamlar bıraktınız. Siz bir vadiyi geçmez, bir yola girmezsiniz ki, onlar size ecirde ortak olmasınlar. Çünkü onları özürleri alıkoymuştur."* şeklinde buyurmuştur.¹³⁹

Engellilere getirilen bu kolaylıklar bize gösteriyor ki, onlar oldukları gibi kabul edilip ve onlara gerekli olan kolaylıklar gösterilerek ibâdetlerden kopmamaları sağlanmış olmaktadır. Eğer engellilere bu tür kolaylıklar sağlanmamış olsaydı bu kişiler, kendi dertlerinin yanı sıra ilave zorluk ve sıkıntılar yaşayacaklardı. Belki bir kısmı, zorluklardan dolayı ibâdetlerini yerine getiremeyecek ve bunun üzüntüsünü çekeceklerdi.

VIII- Sabır ve Şükür Gösteren Engellilere Vaad Edilen Ecir ve Mükafaatlar

¹³⁵ Ebû Dâvûd, Salât, 135. Ayrıca bk. Nesâî, İftitâh, 32; Ahmed b. Hanbel., Müsned, IV, 356.

¹³⁶ Âl-i İmrân, 3/97.

¹³⁷ Döndüren, "İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar", s.12.

¹³⁸ Buhârî, Cihâd, 35, Megâzî, 81; Ebû Dâvûd, Cihâd, 19; İbn Mâce, Cihâd, 6.

¹³⁹ İbn Mâce, Cihâd, 6. Özürlülük savaşa gitmeme engeli olarak kabul edilmektedir. Bk. Tevbe, 9/91.

İnsanın bu dünya hayatını sağlıklı ve rahat bir şekilde yaşayabileceği gibi, zorluk ve sıkıntı içerisinde yaşaması da muhtemeldir veya ömrünün bir kısmını rahat, bir kısmını sıkıntı içerisinde geçirebilir. Hayat tek düze olmayıp, iniş ve çıkışlardan ibarettir. Nitekim Allah'ın en sevgili kulları olan peygamberler de çok çeşitli ve ağır musibetlere maruz kalmışlardır. Örneğin, Hz. Peygamber Taif'te taşlanmış, ayakları kan revan içerisinde kalmış, Uhud savaşında dişi kırılmış, yüzü yaralanmış, uzun süre maddi sıkıntı çekmiştir. Yakub (a.s.)'ın gözü kör olmuş, Eyyub (a.s.) çok sıkıntılara maruz kalmıştır.

Kaza, belâ ve musibetlere maruz kalan kişinin sıkıntısı küçümsenemez, ancak sabredip, isyan etmeden şükrünü yerine getirirse, bu durumu kendi lehine çevirip sevap kazanmasına, günahlarının bağışlanmasına ve manevi derecelerinin artmasına sebep olur. Başa gelen bir sıkıntı veya belâdan dolayı ölümün temenni edilmesini hoş görmeyen Hz. Peygamber¹⁴⁰, hadislerinde insanın hastalık, sakatlık, bedensel-ruhsal olarak kendisine isabet eden her türlü sıkıntıya düşmesi, günahları için bir bağışlanma ve ahirette ecir almaya bir sebep olacağını ifade etmektedir: *“Bir müslümana isabet etmiş herhangi bir hastalık, dert, hüznün ve hatta gam yoktur ki, Allah (c.c) bunu onun hataları için keffaret kılmuş olmasın!”*¹⁴¹ *“Allah, batan bir diken de dahil olmak üzere, başına gelen her bir musibet sebebiyle müslümanın hatalarını(günahlarını) örtmekle kalmaz, onu bir derece de yükseltir.”*¹⁴² *“Kul, Allah'ın kendisi için takdir ettiği dereceye ameli ile ulaşamazsa, Allah onun canına, malına veya çocuğuna bir musibet verir, sonra ona sabretme gücü ihsan eder ve böylece onu Allah'ın kendisi için takdir ettiği mertebeye ulaştırır.”*¹⁴³

Dış dünyayı görememe/körlük ve buna bağlı olarak kendi hizmetlerini yapamama durumu en sıkıntılı özür çeşitlerinden biridir. Görme özürlü olan bir kişi, bu sıkıntısına katlanır ve sabrederse kendisine hadislerde cennet vaad edilmektedir. *“Mükafatın büyüklüğü belânın şiddetine göre”* olduğunu söyleyen Hz. Peygamber¹⁴⁴, kendisinden nakledilen kudsî bir hadiste Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu ifade etmiştir: *“Ben kulumu -iki*

¹⁴⁰ Buhârî, Merdâ, 19, Deâvât, 30; Müslim, Zikir, 10.

¹⁴¹ Müslim, Birr, 52; Ahmed, Musned, III, 24.

¹⁴² Muslim, Birr 46-47. Ayrıca bk. Buhârî, Merdâ, 1.

¹⁴³ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 272.

¹⁴⁴ Tirmizî, Zühd, 57. Ayrıca bk. İbn Mâce, Fiten, 23.

gözünü kastederek- iki sevgilisiyle imtihan ettiğimde o buna sabrederse, iki göze bedel olarak ona cenneti veririm."¹⁴⁵ *"Kimin iki sevgili (gözünü) alır da, buna sabreder ve ecrini Allah'tan umarsa, sevap olarak cennetten başka bir şeye razı olmam.*"¹⁴⁶ Her ne durumda olursa olsun bu hayatın geçici, dolayısıyla sıkıntısının sayılı günlerden ibaret olduğu için bir gün biteceğini düşünen, kendisinin bir kul olduğu bilinciyle sabretmesini ve şükrünü eda etmesini bilen kişi, bu dünyada çektiği sıkıntıların karşılığını âhirette alacaktır. Aksine isyankar tutum ve davranışlarda bulunan da kendisine zarar vermiş olacaktır. *"Kim başına gelene rıza gösterirse Allah ondan hoşnut olur, kim de rıza göstermezse, Allah'ın gazabına uğrar.*"¹⁴⁷

Hız. Peygamber, bir gün sıtma hastalığına yakalanmış ve iki kişinin çekebileceği kadar ızdırap çektiğini (soru üzerine) buna binaen iki kat sevap verileceğini söyleyerek bütün bunların bağışlanmaya vesile olduğunu ifade etmiştir: *"Allah, ayağına batan bir diken veya başına gelen daha büyük bir sıkıntıdan dolayı müslümanın günahlarını bağışlar. Ağaç yaprakları gibi o müslümanın günahları dökülür.*"¹⁴⁸ Kızı Zeyneb'in oğlu ölüm döşeginde iken Hız. Peygamber, kızına şu teselli edici mesajı göndermiştir: *"Alan da veren de Allah'tır. O'nun katında her şeyin belli bir vakti vardır. Sabretsin ve ecrini Allah'tan beklesin.*"¹⁴⁹ Yine Çocuğunu kaybeden ve mezarı başında ağlayan bir anneye *"Allah'tan kork ve sabret.*" diyerek¹⁵⁰ sabrı tavsiye etmiştir. Başka bir hadiste ise çocuklarını küçük yaşta kaybeden anne-babanın - sabredip şükrettikleri takdirde- cennet ile ödüllendirilecekleri müjdesini vermektedir: *"Henüz ergenlik çağına ulaşmamış üç çocuğu ölen her müslümanı, Allah, çocuklara olan rahmet ve şefkati sebebiyle cennete koyar.*"¹⁵¹ Kur'an'da yer alan *"Sabredenlere mükafatları hesapsız ödenecektir.*"¹⁵² ifadesi, bu tür hadislerin bir nevi destekleyicisi konumundadır.

¹⁴⁵ Buhârî, Merdâ, 7.

¹⁴⁶ Tirmizî, Zühd, 57.

¹⁴⁷ Tirmizî, Zühd, 57. Ayrıca bk. İbn Mâce, Fiten, 23.

¹⁴⁸ Buhârî, Merdâ, 3, 13, 16; Müslim, Birr 45.

¹⁴⁹ Buhârî, Cenâiz, 3; Müslim, Cenâiz, 11.

¹⁵⁰ Buhârî, Cenâiz, 32, Ahkâm, 11; Müslim, Cenâiz, 15.

¹⁵¹ Buhârî, Cenâiz, 6, 92. Ayrıca bk. Müslim, Birr, 153; Tirmizî, Cenâiz, 64; İbn Mâce Cenâiz, 57.

¹⁵² Zümer, 39/10.

İbn Abbas, Atâ b. Ebî Rabâh'a: "Sana cennetlik bir hanım göstereyim mi?" diye sorar. Atâ "evet" deyince, "İşte şu siyâhî hanım!" der. Hz. Peygamber'e gelip: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben sar'â hastalığım sebebiyle düşünüyorum ve elbisem açılıyor, benim için Allah'a duâ etseniz?" Bunun üzerine Hz. Peygamber: "İstersen cennet karşılığında sabret, istersen iyileşmen için Allah'a duâ edeyim?" buyurunca o hanım: "Öyleyse sabredeyim, fakat benim için Allah'a duâ et de açılmayayım" der. Hz. Peygamber de onun için duâ eder.¹⁵³ Bu ve benzeri hadisleri delil alan ilim adamlarının çoğunluğu hastalığın hem derece terfiine, hem de günahların affına sebep olacağı görüşündedirler.¹⁵⁴

Özürlülere düşen, bu dünyada kendisine ne nisbetle nimet verilmişse, nimetlere şükretmek, o nimetlere minnet etmektir. Âdil-i Mutlak olan Allah(c.c.) elbette, onlara bu dünyada vermediği nimetini ebedi âlemde, âhirette telâfi edecektir.¹⁵⁵ Engellilik hali, insanın ruh dünyasında moral bozukluğuna ve sıkıntılara yol açabilir. Bunlara katlanmak için kişinin mutlaka manevi desteğe/dinamiklere ihtiyacı vardır. İşte hadislerde vaad edilen ecir ve mükafatlar, bu kişiler için önemli derecede birer destek numundadır.

IX-Engellilerin Eğitime Önem Vermek

İslam dini ilim dinidir. Hiçbir ayırım yapılmadan kadın ve erkek herkese ilim öğrenmenin farz olduğunu¹⁵⁶ beyan eden ve kendisinin muallim olarak gönderildiğini¹⁵⁷ ifade eden Hz. Peygamber, hayatı boyunca ilmi faaliyetleri ihmal etmemiş, bilgi toplumu oluşturmak için çaba sarf etmiştir. Engellilerin de bu haktan mahrum edilmemesi bu anlayışın bir gereğidir. Dolayısıyla engellilerin eğitim-öğretim hizmetlerinden mahrum edilmemesi için onların okuyabileceği, onların durumlarına özgü okulların yeterince açılması en doğal haklarıdır. İstenilen düzeyde verilecek bir eğitim-öğretim neticesinde engelliler arasında da dünya çapında insanların yetişmesi imkan dahilindedir ki, bunun örnekleri günümüzde de mevcuttur.

¹⁵³ Buhârî, Merdâ, 6; Müslim, Birr, 54.

¹⁵⁴ Kamil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, XII, 65.

¹⁵⁵ Alparslan Özyazıcı, "Engelliler ve Genetik Problemler", *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 161, Ankara 2004, s. 20.

¹⁵⁶ İbn Mace, Mukaddime, 17.

¹⁵⁷ Müslim, Talak, 29; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

Dünyada genel olarak nüfusun %14'ünü özel eğitimi gerektiren kişilerin oluşturduğu tahmin edilmektedir.¹⁵⁸ Engelli çocuklara verilen eğitimin etkili ve kalıcı olabilmesi için, aile rehberliği gibi destekleyici unsurlara gereksinim vardır.¹⁵⁹ Anne ve babalar, çocuklarının ilk ve daimi öğretmenleridir. Engellilerle ilgili bu eğitimin randımanlı verilebilmesi için en başta anne ve babaların da eğitilmesi şarttır.

Engelliye verilecek eğitim içerisinde din eğitimine ayrı bir önem vermek gerekir. Çünkü din, engelli bireye karşılaştığı sıkıntıları aşmada moral desteği sağlama, kendisine her zaman yardımcı olacak ve sığınabilecek yaratıcı olduğu duygusunu kazandırarak, yaşama sevincini artırma yanında, yaşadığı durumu kavramasına da katkı sağlayacağı bilişsel nitelikte bazı açıklamaları da ona sunar. Neden böylesi bir durumla karşılaştığı sorusuna cevap bulmada, insanın varoluşuna ışıktutacak ve yaşadıklarını kavramasına katkı sağlayacaktır.¹⁶⁰

T.C. Anayasası 42. maddesi “Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.” demektedir. Özürlülük konusunda göz ardı edilmemesi gereken en önemli durum, toplumların genel gelişmişlik düzeylerini devletlerinin yurttaşlarına götüreceği hizmetin temel belirleyeni olmasıdır. Özürlünün toplumsal yaşama katılabilmesinin ön koşulu eğitim olanaklarına ulaşabilir olmasıdır. Özürlünün kendini gerçekleştirebilmesi için ona bir nitelik kazandırılması olması gerektir ki bu da ancak eğitim almasıyla olanaklıdır.¹⁶¹

Günümüz toplumlarında amaç engellileri toplumda bazı yönlerden ayrıcalıklı kesim olarak görmek değil, bu çocukları mevcut bedensel, zihinsel ve sosyal becerilerini geliştirecek şekilde eğiterek, çalışan-üreten bireyler olarak topluma ve ekonomiye kazan-

¹⁵⁸ Engelliler İçin Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi , II, 1.

¹⁵⁹ I. Özürlüler Şurası Çağdaş Toplum, Yaşam ve Özürlüler, s. 446.

¹⁶⁰ Naci Kula, “Engelliler ve Din”, *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 161, Ankara 2004, s. 9. Engellilerin din açısından doğru bir şekilde aydınlatılmasının, yeterli ve doyucu düzeyde dini bilginin verilmesinin elzem olduğu kanaatindeyiz. Bu konuda ankete dayalı olarak yapılmış bir çalışma için bk. Naci Kula, “Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmetleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 4, Sayı, 4, ss.17-45

(<http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt4/sayi4/makale/kula.pdf>)

¹⁶¹ Okur, Özürlülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi, s. 148, 124.

dırmak olmalıdır. Sosyal devlet anlayışının gereği, yaşamlarını başkalarına bağımlı olarak sürdüren bu bireylere zihinsel ve fiziksel özelliklerini olabildiğince geliştirici ve yönlendirici eğitim hizmetleriyle tıbbi ve mesleki rehabilitasyon hizmetlerini sağlamak büyük ölçüde devletin sorumluluğu altındadır.¹⁶²

Son yıllarda, gelişmiş ülkelerde engelli çocuk ya da gençlerin normallerle birlikte eğitilmeleri, bir başka deyişle normallerle kaynaştırılmaları yönünde güçlü bir eğilim vardır.¹⁶³ Engelli çocukların tam anlamıyla ve eşit şekilde toplumla kaynaşabilmesi toplum yaşamında üretken ve başarılı olabilmesi bireye sağlanan eğitim olanaklarına bağlıdır. Kaynaştırmada engellilere yeteneklerinin sınırları içinde eğitim gereksinimleri içinde mümkün olduğunca normal eğitim ortamlarında, normal akranlarıyla birlikte karşılanması bir ilke olarak benimsenmiştir. Engelli çocuklar normal yaşlıları arasında birçok beceriyi taklit ederek, öğrenerek yaşadığı toplum içinde kaynaştırma yolunda önemli bir adım atmaktadır.¹⁶⁴

¹⁶² *Engelliler İçin Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi*, II, 2.

¹⁶³ Süleyman Eripek, "Engelliler ve Eğitimleri", *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.5, sayı: 1-2, Eskişehir, 1992, s. 83

¹⁶⁴ I. Özürlüler Şurası *Çağdaş Toplum, Yaşam ve Özürlüler*, s. 429.

Sonuç

Eşref-i mahlûkat olarak yaratılan insanı değerli ve üstün kılan kriterler kişinin fiziki/biyolojik nitelikleri olmayıp manevi evrensel değerlerdir. Kendi isteğiyle bu dünyaya gelmemiş olan insan, gerek maddi imkanlar ve gerekse manevi imkanlar açısından bir fabrikanın ürünleri gibi, diğer insanlarla eşit olarak yaratılmamıştır. İnsanın doğuştan sahip olduğu hususlarda kendisinin bir dahli yoktur. İnsan dünyaya gelirken Allah'a herhangi bir karşılık ödemediği için Allah'tan gelen şeylerin eksik veya az olduğu noktasında hak iddia etmesi/kafa tutması doğru değildir. İnsanın doğuştan gelen hallere rıza göstermeyip, isyankar tutum ve davranışlarda bulunması kendine zarar getirmekten başka bir şey getirmeyecektir. Çünkü insan, kuldur, yaratıktır, her şeye muhtaç âciz bir varlıktır.

Tarih boyunca her toplumda belli oranda engelliler her zaman var olagelmıştır. Hz. Peygamber döneminde de belli oranda engelliler mevcut olmuştur. Hz. Peygamber insanları fiziki/biyolojik yapıları veya doğuştan getirdikleri farklılıklarına göre bir ayırma hiçbir zaman tabi tutmamış ve böyle bir yanlıştın içerisinde olanlara tepki göstermişti. Dolayısıyla manevi evrensel değerlere sahip olan bir engelli bir kişi, manevi değerlere sahip olmayan sağlıklı/engelsiz bir kişiden daha efdâldir. Hz. Peygamber'in engellilerle olan ilişkileri tamamen insanî ve ahlâkî boyutlarda gerçekleşmiştir. Onlara değer verdiğinin en güzel göstergesi onlara üst düzeyde kamu görevleri vermiş olmasıdır. Onun için önemli olan ehliyet, liyâkat ve ahlâk gibi niteliklerdir. Bugün de aynı yol takip edilerek engellilere kaymakamlık, valilik gibi üst düzeyde görevler verilmesinde bir sakınca görülmemelidir. Toplumda bu anlayış ve bakış açısı geçerli olmuş, bu konuda Hz. Peygamber örnek alınmış olsa, engellilerle ilgili aşılamayacak, çözümlenemeyecek bir sorunun ortada kalmayacağı kanaatindeyiz. İslam'da engellilere karşı olumsuz tutum ve davranışların yeri yoktur. Birinci derecede engellilerin insanca yaşamalarını sağlamanın yolu onlara insan olarak değer vermekten geçmektedir. İnsan merkezli bir dünya anlayışına ve düşüncesine sahip olmayan toplumlarda normal insanların dahi problemlerinin çözülmesi olası değildir. O halde yapılması gereken şey, anlayış ve düşüncelerde vahiy merkezli değişikliklerin yapılmasıdır.

Toplum olarak engellilere karşı hoşgörü, anlayış, şefkat ve merhametle yaklaşılmalıdır. Onları hor görmek, aşağılamak, dışlamak, küçümsemek, ilgisiz kalmak, yardım etmemek gibi olumsuz tavırlar içerisinde olmak insanî ve ahlâkî değerlerle bağdaşmaz. Hadislerde engelliler, yaşadıkları zorluk ve sıkıntılara karşı metânet, sabır ve şükür ile hareket ettikleri takdirde kendilerine kimi yerde günahlarının affedileceği, kimi yerde cennetle ödüllendirilecekleri şeklinde müjdelerin verilmesi dikkat çekicidir. Bu mükafatların büyüklüğü sahip oldukları özürlerin büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Hz. Peygamber'den nakledilen bu tür mesajları öğrenen inançlı bir engelli, yaşama daha bir dört elle sarılacak, hayata daha umutla ve sevinçle bağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdullah Aydın, “İbn Ümmü Mektûm”, DİA., İst., 1999.
- Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü’z-Zühd*, terc. M.Emin İhsanoğlu, İz Yay., İst., 1993.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İst., 1982.
- Ahmet Naim-Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, D.İ.B.Y., Ank., 1975.
- Alparslan Özyazıcı, “Engelliler ve Genetik Problemler”, Diyanet Aylık Dergi, sayı: 161, Ank., 2004.
- Arzu Gür, *Özürlülerin Sosyal Yaşama Uyum Süreçlerinde Sportif Etkinliklerin Rolü*, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yay., Ank., 2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, Çağrı Yay., İst., 1982.
- Buhârî, *Edebü’l-Müfred*, thk., Halid Abdurrahman, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1996.
- Bünyamin Erul, “Engelliler İle İlgili Hadislerin Analizi” (yayınlanmamış tebliğ) Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam (sempozyum), D.İ.B., Ank., 2003.
- Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Theodise*, Vadi Yay., Ank., 1997.
- Câhız, el-Bursân ve’l-Urcân ve’l-Umyân ve’l-Havlân, thk., Muhammed Mursi el-Hûlî, Beyrut, 1987.
- Cengiz Kallek, *Asr-ı Saadet’de Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İz Yay., İst., 1997.
- Dârimî Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünenü’l-Dârimî*, thk., es-Seyyid Abdullah Haşim, Pakistan, 1984.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş’as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Çağrı Yay., İst., 1981.
- el-Mütteki, *Kenzu’l-Ummâl fî Süneni’l-Akvâl ve’l-Efâl*, Müessetü’r-Risâle, Beyrut, 1993.
- Emrullah Yüksel, “İlâhi Füllerde Hikmet”, Atatürk Ün., İlâhiyat Fak., Dergisi, 8.sayı, Erzurum, 1988.
- Fîrûzâbâdi, Muhammed b. Ya’kûb, *Besâiru Zevî’t-Temyîz fî Letâifi’l-Kitâbi’l-Azîz*, thk., Abdülalim et-Tahâvî, El-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- Gülseren Ak, “Türkiye’de Özürlülük ve Yaygın Toplumsal Rehabilitasyon”, Yeni Türkiye, Sağlık I, Ank., 2001/39.
- Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, trs.
- Hamdi Döndüren, *İslâm’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar* (yayınlanmamış tebliğ), Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam (sempozyum), D.İ.B., Ank., 2003.
- Hattâbi, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, *Meâlimü’s-Sünen*, Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, 1981.

- Hulusi Arslan, “Doğal Felaketler ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri”, Marife Dergisi, yıl: 2, sayı: 2, Konya, 2002.
- İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk., Süheyl Zekâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992.
- İbn İshâk, *Siyeru İbn İshâk*, thk., Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı, Konya, 1981.
- İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm)*, terc., B.Karlığa-B.Çetiner, Çağrı Yay., İst., 1993.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvînî, *Sünen*, thk., M.F.Abdülbaki, Dâru'l-Fikr, trs.
- İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1985.
- İbnü'l-Esîr el-Cezerî, İzzüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rîfeti's-Sahâbe*, thk., Muhammed İbrahim-Muhammed Ahmed Aşur-Mahmud Abdülvehhab, 1970.
- İbrahim Sarıçam, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm* (sempozyum), “İslâm Kültür tarihinde Engelli Meşhurlar” isimli tebliğin müzakere bölümü. D.İ.B., Ank., 2003.
- İbrahim Sarıçam, “Yoksullukla Mücadelede Hz. Peygamber” (makale), 2000 Yılında Yoksulluk Sorununun Ulaştığı Boyutlar, Der., İbrahim Ateş, Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı Kültür Yay., Ank., 2001.
- İsmail Karagöz, “Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı”(yayınlanmamış tebliğ), Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (sempozyum), D.İ.B., Ank., 2003.
- Kâdî İyâd, Ebu'l-Fadl İbn Musa, *Şifâ-i Şerîf*, terc., Naim Erdoğan-H.S. Erdoğan, Çile Yay., İst., 1980.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, thk., M.F.Abdülbaki, trs.
- Mehmet Aydın, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm* (sempozyum Değerlendirme konuşması), D.İ.B., Ank., 2003.
- Mehmet Özyürek, *Tutumlar ve Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi*, Karatepe Yay., Ank., 2000.
- Metin Çakmaklı, “Modern Tıbbın Buzdağı: Tıbbi Hatalar”, Yeni Türkiye, Sağlık II, Ank., 2001/40.
- Metin Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Furkan Yay., İst., 2001.
- Musa Cârullah Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne*, terc., Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yay., Ank., 1998.
- Mustafa Çağrııcı *Asr-ı Saadet'te Oluşan İslâm Ahlâkı, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, V, Beyan Yay., İst., 1995.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b.Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk., M.F.Abdülbaki, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1956.
- Naci Kula, “Engelliler ve Din”, Diyanet Aylık Dergi, sayı: 161, Ank., 2004.

- Naci Kula, “Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrşad Hizmetleri” Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 4, Sayı, 4, ss.17-45
<http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt4/sayi4/makale/kula.pdf>
- Necati Yeniçel, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şamil Yay., İst., 1988.
- Nejla Okur, *Özürlülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi*, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yay., Ank., 2001.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Çağrı Yay., İst., 1981.
- Nuran Akdemir, “Rehabilitasyon Hizmetleri”, Yeni Türkiye, Sağlık I, Ank., 2001/39.
- Osman Çetinkaya, *Özürlü Politikasında Pozitif Ayrımcılık* (yayınlanmamış tebliğ), Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam (sempozyum), D.İ.B., Ank., 2003.
- I. Özürlüler Şurası *Çağdaş Toplum, Yaşam ve Özürlüler* (Komisyon Raporları Genel Kurul Görüşmeleri), Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ank., 1999.
- Polat Has, *İslâmiyette ve Hristiyanlıkta İlim Anlayışı*, T.Ö.V. Yay., İzmir, 1991.
- Süleyman Eripek, “Engelliler ve Eğitimleri”, Anadolu Üniv., Eğt. Fak., Derg., c.5, sayı: 1-2, Eskişehir, 1992.
- Şâtıbî, İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât*, terc., Mehmet Erdoğan, İz Yay., İst., 1990.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk., A. M. Şakir-M. F. Abdülbâki-İ. A. Avad, Kahire, 1938.